

УДК 371.383:398.1

Наталія Дубова, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри художньої та технічної творчості
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ТРАДИЦІЙ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

У статті йде мова про те, що період відродження української культури вимагає нового осмислення педагогічних ідей минулого, використання виховних засад трудової педагогіки, які позитивно вплинуть на формування свідомості дітей та молоді.

Ключові слова: *трудове виховання, духовна культура, народне мистецтво, трудове навчання.*

Постановка проблеми. Світовий досвід розвитку педагогічної теорії і практики переконливо свідчить про те, що в кожного народу, етносу історично склалася своя власна система виховання і освіти.

В останні роки зросло прагнення суспільства до відродження духовних цінностей і національної культури, що ставить перед педагогічною наукою завдання удосконалення засобів, методів, організаційних форм навчання й виховання школярів.

Одним із завдань сучасної загальноосвітньої школи є трудове виховання підрастаючого покоління в дусі національних трудових традицій. Цю проблему мають розв'язувати всі навчальні предмети в середній школі й особливо трудове навчання.

Ознайомлення учнів з народними промислами та ремеслами України створює об'єктивні умови для виховання в них позитивного ставлення до культурної спадщини українського народу і прагнення до її примноження на основі власної трудової діяльності. Крім того участь учнів у трудовій діяльності під час оволодіння народними ремеслами і промислами сприяє фізичному, інтелектуальному, соціальному і духовному розвитку особистості школяра.

У сучасних умовах великого значення набуває проблема – навчити дітей з раннього віку виконувати доручену справу творчо, з душею, доводити її до кінця.

Метою статті є обґрунтування педагогічних умов підвищення ефективності художньо-трудової діяльності учнів з використанням народних промислів і ремесел.

Виклад основного матеріалу. Протягом століть, у різні історичні періоди вчителі – практики та науковці постійно звертались до педагогічної мудрості й народного досвіду виховання підрастаючого покоління. У працях Я.А. Коменського, І.Г. Песталюцці, О.В. Духновича, К.Д. Ушинського обґрунтовані принципи народності виховання, високо оцінюється роль народних традицій у вихованні молоді.

До найважливіших духовно-культурних цінностей нації відносять мову, історію, звичаї, традиції, духовні цінності, декоративно-ужиткове мистецтво.

Національна культура визначає символи, вірування, традиції, звички, моральні цінності тощо, які характеризують певну людину (як представника нації) і національне суспільство. Саме вчителі як представники освіти повинні формувати у молоді духовну культуру.

Розкриваючи зміст національної культури, викладачі загальноосвітніх шкіл повинні розуміти і покликані пояснювати учням значення духовних цінностей для життя людини.

Нагальна потреба у розв'язанні цих питань зумовлена такими чинниками: необхідність розуміння підрастаючим поколінням своєї національної приналежності; збереження та розвиток національної культури і залучення молоді до її джерел; поліпшення патріотичного виховання підрастаючого покоління; боротьба з поширенням негативних явищ у молодіжному середовищі (вживання алкоголю та наркотиків, падіння нравів тощо) прищеплення учнівській молоді ціннісних орієнтацій притаманних високорозвиненому суспільству.

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ТРАДИЦІЙ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Усе це вимагає від сучасної педагогічної освіти нових науково-практичних підходів до проблеми формування національних морально-духовних цінностей у студентства. Удосконалення й перебудова змісту, форм і методів підготовки фахівців у галузі навчання та виховання, насамперед через залучення їх до власного самовираження у художній творчості, надасть можливість збагатити національно-культурний досвід майбутніх учителів.

Проблема формування національних морально-духовних цінностей завжди приваблювала дослідників і вивчалась у аксіологічному, філософському, соціологічному, педагогічному та психологічному аспектах. Наукові дослідження свідчать, що народні звичаї й традиції, як художні форми національної культури, містять у собі величезний виховний потенціал, який діє як у сфері впливу на свідомість, так і в сфері впливу на емоції людини. Цей вплив значно посилюється завдяки вивченню народних українських ремесел.

В системі народної освіти проведена значна робота з розширення і вдосконалення форм і методів роботи шкіл і позашкільних закладів, з пропаганди і відродження декоративно-прикладного мистецтва на уроках технології і в позакласній роботі. Значно зросла кількість шкільних і позашкільних гуртків з різних видів народних художніх ремесел, розширилась їх географія. Вивчення практичного стану використання художніх ремесел, ткацтва, вишивки, виготовлення національного одягу у навчально-виховному процесі сучасних освітніх закладів засвідчують наявність позитивного досвіду.

Успіхів у прилученні дітей до народного мистецтва, в навчанні прийомів художньої майстерності досягають насамперед там, де у школах, гуртках з народного мистецтва існує живий контакт з художнім промислом, де учні – часті і бажані гості на виробництві, а художники та майстри виробництва не забувають побувати в школі, на заняттях гуртка, завжди готові допомогти порадою в організації занять, разом з педагогами обговорити роботи учнів.

Ще очевидніші досягнення там, де художники і майстри народних промислів самі ведуть заняття на уроках праці в школі, керують гуртками народного мистецтва. Свої знання, досвід, уміння вони передають на високому професійному рівні, захоплюючи своїм ентузіазмом школярів.

Виховне значення виробів декоративно-прикладного мистецтва полягає в тому, що вони оптимізують зв'язок людини з предметним

середовищем, яке впливає на її характер, звички і смаки. Прагнення учнів до оволодіння техніками декоративно-прикладного мистецтва повинно визначатися внутрішньою потребою кожного учня.

Доцільно виправданими засобами національного виховання на уроках обслуговуючої праці повинні бути: інформація про види декоративно-прикладного мистецтва, їх історію, національні особливості, народознавчі відомості; красназнавчий музей, тематичні виставки; зустрічі з народними майстрами, конкурси, олімпіади, фестивалі.

Результативність національного виховання школярів на уроках обслуговуючої праці забезпечується відповідним структуруванням уроків, поєднанням урочної та позаурочної роботи.

В цілому прилучення учнів до художніх ремесел має фоновий характер їх виконання. У виховній роботі використовуються твори мистецтва, наприклад, рушники, національний одяг, ткані вироби побутового призначення тощо, як атрибути святкових обрядів та об'єкти окремих виховних заходів. Роль учителя обслуговуючої праці в таких випадках ситуативна. В структурі програми предмета "Обслуговуюча праця" вивчаються основи таких ремесел, як ткацтво, вишивка, виготовлення національного одягу. Причому це безпосередньо сфера діяльності вчителя. Якісна характеристика досвіду прилучення учнів до народного мистецтва викликає тривогу. Дослідження, проведені в школах засвідчують, що часто результати педагогічної діяльності у сфері вивчення художніх ремесел школярами незадовільні. Так, опитування учнів 9 – 11 класів засвідчило, що в особливостях розвитку художніх ремесел у регіоні учні практично не орієнтуються. Ще менше вони знають про осередки таких ремесел, як ткацтво, вишивка, пошиття національного одягу. Вони можуть лише назвати приклади використання цих виробів. Основним джерелом умінь у сфері художніх ремесел учні називають уроки праці (88%). Але 70% з них не виявляють таких умінь на рівні майстерності і самі визнають цей факт. 27% учнів виявляють інтерес до згаданих ремесел (переважно до вишивки), мають певний рівень майстерного виконання нескладних творів (вишивають серветки, рушники, скатертини, сорочки, прикрашають елементи одягу). Вони додатково навчалися ремесел вдома, в шкільних гуртках, клубах дитячої творчості. На жаль, лише одиниці виявили бажання й надалі оволодівати художніми техніками на рівні професійної майстерності

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ТРАДИЦІЙ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

(20%). Однак школярки 9 класу практично не знають, де б вони могли одержати відповідну фахову підготовку. Випускниці 11 класу сподіваються одержати таку можливість під час навчання у вищому навчальному закладі, щоб опанувати спеціальність модельєра, керівника гуртка тощо. Бесіди з учнями, проведення конкурсу “На кращу історичну довідку про український рушник”, вікторини “Історія мого народу в художньому ремеслі” та інші, показали, що учні зовсім мало знають витoki і шляхи розвитку художніх ремесел, практично не володіють символікою мистецтва, не знають видатних майстрів минулого і сьогодення. Але емоційно затишно почувають себе в оточенні предметів народного мистецтва, що вказує на внутрішню потребу прилучитися до духовного багатства народної творчості.

Особливо чітко така потреба і яскраво виражений інтерес простежуються в учнів 5 – 7 класів. Тому ми на боці тих педагогів і психологів, які підтримують в підлітків інтерес до художньо-творчої спадщини народу. Вчені Б. Йєменський, Н. Лейтес, А. Мелік-Пашаєв, Б. Тепров, Л. Виготський, В. Диканська, Л. Шевчук, Ю. Львов, О. Леонтьєв, Т. Шпікалова та ін. стверджують, що вже в підлітковому віці учні здатні свідомо оволодіти різноманітними видами мистецтва, вони мають знання і це можна вважати певним рівнем їхнього художнього розвитку.

На жаль, у старших класах практична важливість трудового навчання помітно знижується. Серед основних причин є ставлення самих учителів, які акцентують свою увагу на зацікавлених ученицях і з ними організовують продуктивну діяльність. Якщо ж окреслити обставини прилучення учнів до декоративно-прикладного мистецтва, зокрема художніх ремесел, то картина спектрально широка.

У тих школах, де вчителі обслуговуючої праці приділяють особливу увагу художнім ремеслам зовсім інша ситуація: вчителі не обмежуються програмними вимогами. Уже з перших уроків тут вивчаються інтереси і здібності учнів, можливі захоплення мистецтвом. Надалі ця робота продовжується і в позаурочний час, зокрема в гуртках художньої вишивки, ручного ткацтва (міні-гобелени), українського орнаменту і костюма та ін., на факультативних заняттях, під час зустрічей з видатними майстрами, в етнографічних експедиціях.

Спираючись на загальні положення педагогіки і психології, вивчаючи практичний досвід, можна зазначити, що вчителі згаданих шкіл дотримуються рівнів пізнання учнями народного мистецтва.

Результати такої плідної роботи вчителів: майже 64% учениць займаються одним, а то і двома видами художнього ремесла.

Зацікавленість не зникає, як наслідок, виникає потреба удосконалювати свої навички у художній діяльності, тобто учениці готові постійно включатися в роботу. Цей шлях можна умовно назвати “від себе до конкретної справи”. Більшість учениць (2/3) не обмежуються програмним навчанням, а відвідують позашкільні гуртки творчості. Серйозне захоплення обраною справою перетворює діяльність у практичне втілення мрій, задумів, образів і уявлень. Цей шлях можна назвати “від ідеалу до справи”.

В учнів шкіл, де вчитель праці є майстром своєї справи, переважають також необхідні технічні і творчі навички: вміння бачити художній образ, виражати почуття за заданим зразком, виробити свій образ, стиль; оцінити, пізнати художній твір.

Учні таких учителів вирізняються небайдужим ставленням до народної культури. Їхні духовні потреби, моральні цінності, життєві установки в навколишньому світі зорієнтовані на загальнолюдські цінності; високе почуття національної гідності.

На кожному етапі розвитку суспільства прогрес цивілізації відбувався завдяки тому, що від покоління, від колективу до окремої людини систематично передавалися знання, трудові навички, норми поведінки, матеріальні та духовні цінності, що акумулювалися у народне мистецтво, яке стверджувало добро, любов, красу, справедливість у всіх сферах життя, зокрема у процесі трудового виховання молоді.

Формування ціннісних орієнтацій, визначення життєвих позицій особистості здійснюється шляхом використання кращого досвіду власного та інших народів, їхньої культури.

Система традицій народу є результатом його виховних зусиль протягом багатьох віків. Через цю систему народ відтворював себе, свою духовну культуру, свій характер та психологію в історичному процесі зміни поколінь. Спадкоємність поколінь, вірність дітей традиціям батьків, народ розглядає як основний закон свого життя. Практично залучаючись до традицій, звичаїв молодь вбирала в себе їх філософський, моральний, психологічний та естетичний зміст, поступово розширюючи і змінюючи зв'язок з рідним народом, нацією, адже кожен народ, навіть кожна соціальна група мають свої трудові традиції, супутні їм звичаї, обряди та свята, встановлення яких відбувалось протягом століть.

Проблема трудового виховання учнів з

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ТРАДИЦІЙ В ПРОЦЕСІ ХУДОЖНЬО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

використанням національного компонента трудової підготовки повинна базуватися на об'єктивно існуючому зв'язку навчання і виховання, на глибокому розумінні того, що ступінь впливу навчання на формування особистості залежить від ідейної спрямованості освіти, від змісту трудового навчання, зв'язку навчання з життям. Практика сучасної школи вимагає від кожного вчителя трудового навчання максимального використання виховного трудового досвіду українського народу та досягнень сучасної педагогічної науки, забезпечення політехнічної спрямованості кожного уроку для того, щоб використовувати процес навчання як один з ефективних засобів трудового виховання підлітків, яке ми розглядаємо як життєдіяльну функціональну виховну систему в загальному процесі національного виховання.

Завдання поєднання наукового та національного компонентів в реалізації змісту трудового навчання вимагає від вчителя трудового навчання, як суб'єкта процесу трудового виховання, якісної трудової підготовки учнів, систематичної самопідготовки в умовах дефіциту наукових та методичних посібників, бездоганного знання навчального матеріалу, чіткості теоретичних положень, строгості та логічності суджень, доказів, умілого чергування різних видів пізнавальної діяльності, економного використання

часу та сил учнів, погодженості взаємних зусиль, організованості, тобто всього того, що в себе включає поняття культури навчальної праці.

Висновок. Тож вивчення практичного досвіду використання освітньо-виховного потенціалу художніх ремесел у сучасній школі дає підстави зробити такі висновки: по-перше, є висока потреба як суспільства, так і окремої його частини – людини уже з дитинства бути причетною до народної культури і дієвим способом такого зв'язку виступає художнє ремесло; по-друге, в шкільній практиці дедалі частіше звертаються до джерел народного мистецтва, як засобу формування цілісної гармонійної людини з почуттям національної гідності.

1. Барадулін В.А. *Сельському учителю о народных промыслах.* – М.: Просвещение, 1979. – 126 с.

2. Вілович І. *Виховна робота зі студентами в процесі вивчення народних промыслів // Трудова підготовка в закладах освіти.* – 1998. – №3. – С. 48.

3. Мартинюк І.В. *Національне виховання: теорія і методологія.* – К.: ІСДО, 1995. – 108 с.

4. Нагальський О.А. *Народні ремесла в школі // Рідна школа.* – 1994. – №3 – 4. – С. 64 – 65.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2008.



Джерела мудрості



“... безталанних педагогів немає. Не подобається педагог за певними якостями – вчись у нього не повторювати його помилки. Працюй постійно над собою – це чи не важливіша ознака таланту, а отже, й педагогічних досягнень. Посередній викладач чи нижче від посереднього рівня завжди не допрацьовує і через це не досягає вершин майстерності, а отже, й впливу на психологію суб'єктів навчання”.

Іван Андрійович Зязюн
директор, доктор філософських наук, професор,
академік АПН України

